

Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu 2020-2021

A. Sunuş

Türkiye Üniversitelerinin 2020-2021 eğitim yılında akademik özgürlükler açısından durumunu en iyi gözler önüne seren örnek Boğaziçi Üniversitesi'ne arka arkaya yapılan, rasyonel ve akademik gerekçelerle açıklanamayacak müdahaleler olmuştur. Özerkliğe müdahalenin temelinde, üniversiteleri birörnekleştirme çabası, çeşitliliğe ve çok sesliliğe karşı duyulan tepki ve demokrasinin sadece çoğunluğun, daha doğrusu iktidarın sözünün geçtiği ve düşüncelerinin asıl olduğu bir sistem olarak algılanması yatmaktadır. Bu sorun, kuşkusuz Türkiye'ye özgü değildir. Nitekim bu nedenle üniversitelerin demokratik bir kültürün muhafazası için önemi bugün dünya genelinde çok daha fazla tartışılır bir konu olmuş ve özellikle uluslararası kuruluşların gündemine girmiştir. 2019'da Avrupa Konseyi, Yüksek Öğretim Uluslararası Konsorsiyumu, Sivil Sorumluluk ve Demokrasi, Amerika Devletleri Organizasyonu, Magna Charta Gözleme Kurumu ve Uluslararası Üniversiteler Birliği'nin yaptığı ortak deklarasyondaki¹ tespitlerin Türkiye için önemini düşünerek, bir kısmını aşağıya aktarmakta fayda görülmektedir:

- *Eğitim, yükseköğretim de dahil olmak üzere, bir yandan bilgiyi geliştirmek ve yaymak diğer yandan etik ve yetkin vatandaşlar yetiştirmek için vardır. Bu nedenle modern demokratik toplumlarda çok önemli bir rol oynar. Eğitim, demokrasi kültürünü geliştirmenin, sürdürmenin ve muhafaza etmenin anahtarıdır. Bu kültür olmadan demokratik yasaların, kurumların ve seçimlerin işlemesi mümkün değildir. Eğitim, çatışmaları diyalog yoluyla çözmeye çalışan; çoğunluk karar verirken, azınlıkların bazı devredilemez haklara sahip olduğunu kabul eden; farklı görüşlere veya farklı arka planlara sahip olmanın bir tehditten ziyade bir güç olduğunu algılayan görüş ve davranışları destekler ve geliştirir. Bu nedenle her düzeyde eğitimin, demokratik*

¹ <https://rm.coe.int/global-forum-declaration-global-forum-final-21-06-19-003-/16809523e5>

toplumların dayandığı ve terörizme ve şiddet içeren aşırılıkçılığa karşı direnci güçlendiren değerlerin, ahlakın ve düşünce biçimlerinin geliştirilmesine yardımcı olmada kritik önemi vardır.

- *Magna Charta Universitatum ve UNESCO'nun Yükseköğretim Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiyesinde ortaya konan ilkeler çerçevesinde yükseköğretim, ancak öğretim üyeleri, personeli ve öğrencileri akademik özgürlüğe, kurumları da özerkliğe sahip olduğunda bu misyonunu yerine getirebilir. Akademik özgürlük ve kurumsal özerklik, sanatsal yaratıcı uygulamalar dahil olmak üzere öğrenme, öğretme ve araştırma kalitesini geliştirmek için esastır. Kalite ile kastedilen, akademik disiplinlerin standartlarını gözetme ve geliştirmenin yanı sıra yükseköğretimin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne katkı düzeyidir [...].*
- *Akademik özgürlük ve kurumsal özerkliğin yokluğunda demokrasinin geleceği, tıpkı basın veya sivil toplum kuruluşlarının zayıfladığı ve taviz verdiği durumlarda olduğu gibi risk altındadır. Günümüzde bu özgürlükler ve kurumlar giderek daha fazla tehdit edilmekte ve zarar görmektedir. Fakülte, personel ve öğrencilerden oluşan birlik ile yükseköğretim liderleri, özerklik ve hesap verebilirliği, araştırma ve öğretme özgürlüğünü ve toplumsal sorumluluklarını bir arada düşünmelidir.*
- *Fakülte, personel ve öğrenciler, yükseköğretim liderleri ve kamu yetkilileri akademik özgürlüğü ve kurumsal özerkliği destekleyebilir ve desteklemelidir de. Ancak aynı şekilde, dünyanın birçok yerinde çok sayıda örnekte gördüğümüz gibi, her biri bu temel demokratik değerlere zarar da verebilir, sınırlayabilir ve baltalayabilir. Yerleşik demokrasiler arasında sayılan ülkeler bile, akademideki eleştirel sesleri susturmanın cazibesine karşı bağışık değillerdir.*
- *Akademik özgürlük, var olan bilgi ve araştırma standartlarıyla sınırlı bir ifade özgürlüğü olarak anlaşılabilir de, akademik topluluğun üyelerinin çifte görevi vardır: var olan bilgi ve anlayışa yüksek kaliteli araştırma, öğretim ve sorgulama yoluyla meydan okumanın yanı sıra akademik özgürlüklerini toplumlarımızın ortak amaçlarının ve kazanımlarının gelişimi için kullanmak.*
- *Kampüsler, tüm insanlara yardım etme arzusu tarafından yönlendirilen, güçlü bir tartışma ortamının bulunduğu ve gerçeğin dürüst bir şekilde arandığı forumlar olmalıdır. İfade özgürlüğüne ilişkin herhangi bir sınırlamanın yegâne amacı başkalarının haklarının korunması olmalıdır (örneğin, ayrımcılığa veya hakarete karşı koruma gibi). Buna karşılık oportünizm veya tek bir siyasi ideolojiyi yaygınlaştırmak bir gerekçe olamaz. [...]*

Bu kısa alıntılarda ana fikri, üniversitelerin demokrasilerin asli birleşenlerinden biri olduğudur. Bunlar üzerinde icra edilecek her türlü baskı hem demokrasimizi tehdit etmekte hem de bilimin gelişmesini engellemektedir. Demokrasinin sadece bir seçim ve seçimde kazanılan bir çoğunluk olarak algılanması ülkemize büyük zarar vermektedir. Seçim demokratik kuvvetlerden sadece yasama ve yürütmeyi belirlemektedir. Bir parti yürütmenin yanında aynı zamanda yasamada da çoğunluğu elde bulundursa bile, meclis ortak çalışmanın, ortak aklın ve tavizlerin mekanıdır. Demokrasinin diğer kuvvetleri yargı, basın, üniversiteler ve sivil toplum ise tamamen farklı dinamiklere göre şekillenirler. Bunların hepsinin seçimle gelen iktidarla

paralel dünya görüşlerinde olması aslen o ülkede bir demokrasinin var olmadığını göstergesidir.

B. Üniversitelerin Kurumsal Özerkliği Alanında Yaşanmaya Devam Eden Erozyon

1. Boğaziçi Üniversitesi'nde Yaşananlar

Türkiye'nin dünya genelinde tanınan en başarılı üniversitelerinden birisi olan Boğaziçi Üniversitesi'ne ('B.Ü.') akademik özerkliğe aykırı olarak yapılan müdahaleler konusunda Bilim Akademisi Yönetim Kurulu olarak bu yıl bir dizi açıklama yapmak zorunda kaldık. Yaşananları kısaca hatırlayacak olursak: 1 Ocak 2021'de B.Ü. paydaşlarına hiç danışılmadan, Cumhurbaşkanlığı tarafından kurum dışı bir rektör atanması yapılmıştır. İlgili rektörün atanma yöntemindeki garabetin yanı sıra kendisi hakkında bilimsel etik ilkelerini ihlal ettiği yönünde yoğun ithamların olması ve liyakat esaslarının hiçe sayılması ayrıca infial yaratmıştır. Bunu takiben yine B.Ü.'nün ilgili kurullarında görüşülmeden, herhangi bir ihtiyacın varlığı, işlemin gerekçeleri açıklanmadan B.Ü.'de hukuk ve iletişim fakülteleri kurulmuştur. B.Ü. paydaşlarının yoğun tepkisi ile karşılaşan rektör altı ay kadar bir süre sonra yine Cumhurbaşkanlığı tasarrufu ile bir açıklama verilmeden görevden alınmıştır. YÖK tarafından yapılan rektörlük ilanı üzerine BÜ'den çok sayıda öğretim üyesi rektörlük makamı için başvuruda bulunmuş, ancak B.Ü.'nün bütün paydaşlarının katılımı ile yapılan yoklamada (746 seçmenin yüzde 82'si oylamaya katılmıştır), yüzde 95 oranında karşı oy alan rektör vekili Naci İnci Cumhurbaşkanı tarafından yeni rektör olarak atanmıştır.² Bu süreçte bir şekilde muhalefeti ile dikkat çeken bazı öğretim görevlilerinin sözleşmeleri keyfi şekilde sonlandırılmış veya yenilenmemiştir.³ Diğer yandan açılan yeni iki fakülte için çıkarılan öğretim üyesi alım ilanlarında adayların özelliklerine ilişkin olarak yer verilen hayli ayrıntılı tanımlamalar, atamaların liyakat esasına göre değil de kişiye özel yapılacağı konusunda ciddi soru işaretleri doğurmaktadır.⁴

Sonuç olarak, son derece verimli bir şekilde çalışan bir kurum, dışarıdan yapılan bu müdahale ile altüst edilmiş, üniversitenin paydaşları bilim üretmek, öğretmek ve öğrenmek yerine anti-demokratik uygulamalara tepki vermek ve kurumlarını korumak için vakit ve enerjilerini harcamaya zorlanmıştır. Bu Türkiye'nin kaybıdır, var olan ve gelecek nesillerden çalınan bir değerdir.

Yayınlanan Duyurularımızdan alıntılarla sorunu burada bir daha tartışmaya açmak isteriz.

² <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bogazici-akademisyenleri-destekledikleri-rector-adaylarini-acikladi-1856794>

³ <https://www.gazeteduvar.com.tr/bogazicinin-atanmis-rectoru-seda-binbasgilin-16-yildir-verdigi-caz-derslerini-kaldirdi-haber-1535415>

⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/ilanlar/eskiilanlar/2021/07/20210716-4-7.pdf>

‘Tartışmanın temelinde aslında çok basit bir soru yatmaktadır: Üniversiteler neden özerk olmalıdır? Bunun tek gerekçesi T.C. Anayasası’nın 130. maddesinin halen bunu öngörüyor olması değildir kuşkusuz. Üniversitelerin özerkliği, bir ülkede bilimin gelişmesi için olmazsa olmaz ön koşul olması nedeniyle bir gerekliliktir. Dünyanın en ileri üniversitelerinin aynı zamanda üniversite özerkliğini en üst derecede temin eden ülkelerin üniversiteleri olması bir tesadüf değildir. Arada aşikâr bir nedensellik ilişkisi vardır. Özerkliğin amacı ve gerekçesi özgür ve yaratıcı araştırma, eğitim ve tartışma ortamını var etmek ve korumaktır. Bunların ön koşulu da düşünce özgürlüğü, dürüstlük ve liyakattir.

Özerklik ile kastedilen, belirli bir denetim ağı içinde kendi kendini yönetmek özgürlüğüne sahip olmaktır. Üniversiteler açısından bu özerklik, akademik, finansal, organizasyonel ve istihdamla ilgili politikalarına devlet müdahalesinin asgaride kalması anlamına gelir. Bunun tam tersi ise devletin onları yönetmesi demektir. Yani Türkiye örneğinde düşünülecek olursa devletin 203 üniversite, 160.000 üzerinde akademisyen ve 8 milyonun üzerinde öğrenciyi yönetmesi anlamına gelmektedir bu. Yönetici kadrolarının rektörden enstitü müdürüne belirlenmesi, kabul edilecek öğrenci sayısı, öğretim üyesi ve asistan kadroları, ders programlarının belirlenmesi, sınav sistemi, mali kaynakların kullanımı, denetlenmesi ... bu listenin daha çok uzatılması mümkündür. Bunların hepsinin yanı sıra üniversitenin bütün yönetici kadrolarının merkezden belirlenmesi ile üniversitenin bilimsel araştırmaya yaklaşımı da doğrudan bürokratik bir yapı içinde merkezden saptanır hale gelecektir.

Ancak bu anlayışla ne bilim üretilmesi ne de kaliteli bir eğitimin sunulması mümkündür. Hiyerarşik bir düzen içinde yukarıda söyleneni aşağıda kabul etmekle doğru bilgiye ulaşılmaz, yeni fikirler gelişmez. Kurumların, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin özgür düşünen bireyler olarak inisiyatiflerini tanımayan bir sistemde yaratıcılık değil taklit ve intihal öne çıkar. Sadece sayısal kriterlere dayanan indeksler her zaman güvenilir olmasa da özellikle 2015 sonrasında Türkiye üniversitelerinin uluslararası sıralamalarda yerlerinin sürekli ve ciddi şekilde düşmekte olduğu da yadsınamayacak bir gerçektir ve bilim üretiminin nasıl sekteye uğradığının göstergesidir.

Ancak sayılara hiç bakılmadan da aslında şu soruya akliselim ışığında bir cevap aramak sorunu görmek açısından yeterlidir: Bir üniversitenin yönetilmesi için en ideal adayı tespit etme yetkinliği o üniversitenin kendisinde midir yoksa bir ülkenin cumhurbaşkanında mıdır? Bilimin yuvası, gelecek kuşak araştırmacıları yetiştiren ve ülkenin göz bebeği olması gereken entelektüel bir birikime sahip üniversitelerin ister seçimle ister arama komisyonları aracılığıyla isterse diğer başka bir yöntemle yöneticisini doğru belirleyemeyeceğini – aksine – tek kişinin 203 üniversite için doğru rektörleri tespit edebileceğini kabul etmek akla ve mantığa aykırıdır. Ancak bugün hukuk düzenimiz tam da bunu öngörmektedir. Bu yanlış atama sistemi değişmedikçe Boğaziçi Üniversitesi ne ilk ne de son örnek olacaktır.

Basında yer alan tartışmalarda sık sık sorunun, rektörlerin seçimle belirlenmesi ve bunun artıları ve eksileri hususuna indirgeniyor olması konusunda da bir not düşülmelidir. Seçim, üniversitelerin yöneticilerinin belirlenmesi için kullanılan yöntemlerden sadece birisidir. Hem akademik nitelikleri en üst düzeyde hem de yöneticilik vasıflarını haiz bir rektörün belirlenmesi için başvurulabilecek çok farklı bir dizi yöntem vardır. Tartışmanın asıl odaklanması gereken nokta, belirlemenin asli paydaş olan üniversitenin tümüyle dışlanarak üçüncü kişiler ve nihayetinde Cumhurbaşkanı tarafından yapılmasının mantığıdır.

2018 yılında yapılan yasa değişiklikleri sonrasında, zaten çok sorunlu olan YÖK sistemi dahi rektör seçimlerinde devreden çıkarılmış, bu kurumun rolü, özgeçmişleriyle başvuran adaylar hakkında bilgileri toplamak ve Cumhurbaşkanı'na tavsiyede bulunmakla sınırlanmıştır. Bu süreçte tavsiyeyi kimlerin, hangi liyakat ölçütlerini esas alarak yaptıkları meçhul olduğu gibi nihai belirlemenin nasıl yapıldığı, seçilenlerin hoca olarak, araştırmacı olarak nasıl temayüz ettikleri, hangi özgün fikirlerin, yayınların sahipleri oldukları, akademik dürüstlük ilkeleri konusunda duyarlılıkları, daha önce yöneticilik pozisyonunda buldukları kurumları nasıl geliştirmiş, ne başarılar sağlamış oldukları gibi soruların tümü cevapsız kalmaktadır. Atamaların keyfilik dışında herhangi bir kriteri olmadığı anlaşılmaktadır.⁵

'Türkiye, nice başka ülkede de şahit olduğumuz, üniversiteleri 'muhalif' olarak görme ve her türlü muhalefeti yok etme anlayışı ile üniversiteleri de zapturapt altına alma eğiliminin artık ayyuka çıktığı bir ülkeye dönüşmüştür. Bilimle ve bilim kurumları ile çatışan bir hükümet emir komuta zinciri içinde bilim üretilmesinin mümkün olabileceği inancıyla ülkenin kaynaklarını israf etmekte ve üniversitelerin verimli çalışmasını engellemektedir.

Oysa demokrasi tek seslilik değildir. Çoğunluğun hep haklı olduğu bir rejim de değildir. Çok seslilik insanların ve sistemlerin hata payını en aza indirir. Demokrasinin asli amacı da nitekim çoğunluğa iktidar vermek değil, azınlığa ve karşıt seslere hayat alanı tanımak ve bu şekilde en az hatayla yönetimi sağlamaktır. Ancak her türlü eleştiriye saygıyla ve bilimsel verilerle cevap verildiğinde bir devletin icraatlarının o ülkeye bir faydasının dokunabileceğinden emin olunabilir. Üniversitelerin en önemli rolü, tam da bu noktadadır. Ülkesine, topraklarına, gençlerine ve geleceğe saygılı bir yönetim her attığı adımda bilimi ve üniversiteleri yanına alarak kendi görüşlerinin sınanmasına en geniş ölçüde yer veren yönetimdir. Oysa Türkiye'de ve dünyada üniversiteleri giderek artan oranda susturmanın tercih edilmesi her geçen gün demokrasiden de uzaklaştığımızın hazin bir göstergesidir.⁶

⁵ <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2021/02/bilim-akademisinin-bogazici-universitesi-ректор-atamasina-iliskin-duyuru-3-subat-2021.pdf>

⁶ <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2021/07/bilim-akademisi-duyuru-boun-son-gelismeler-19-temmuz-2021.pdf>

2. Fakülte Kurma ve Kapama Yetkisinin Anayasa'ya Aykırılığı ve Bu Yetkinin Kullanılmasındaki Kriterlerin Belirsizliği

Boğaziçi Üniversitesi'ne yapılan müdahaleler çerçevesinde gündeme gelen ancak daha genel bir sorunun parçası olan Cumhurbaşkanı'nın fakülte kurma ve kapama yetkisi ayrı olarak anılmalıdır. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş ile Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu Ek madde 30'da 2018 yılında değişiklik yapılmış ve daha önce Bakanlar Kurulu'nun, Yükseköğretim Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın önerisi ile kullanabileceği bir yetki Cumhurbaşkanı'nın şahsına, “*fakülte, enstitü ve yüksekokul kurma ve bunlarla ilgili birleştirme, kapatma, bağlantı ve isim değişikliği yapma yetkisi*” olarak tanınmıştır. Maddenin ifadesinden anlaşılacağı üzere bu yetkiyi kullanmak için herhangi bir gerekçe sunulması, bir fizibilite çalışması yapılması, YÖK'e veya ilgili Üniversitenin kendisine danışılmasına gerek yoktur. Oysa Anayasa m. 130, f. 9 uyarınca bu hususlarda kanunla düzenleme yapılması asıldır. 2547 sayılı temel yasa niteliğindeki Yüksek Öğretim Kanunu m. 5, f-bendi uyarınca fakültelerin kanunla kurulması gereği konusunda açık bir düzenleme de halen mevcuttur. Nitekim Boğaziçi Üniversitesi'nde hukuk ve iletişim fakültelerini kuran Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin iptali için Danıştay'a başvurulmuştur.⁷ Ancak sorun bu açıdan bakıldığında şeklidir. Yani ilgili fakültelerin açılması konusunda bir yasanın çıkması ile sadece Anayasa'ya aykırılık giderilmiş olacaktır. Kanımızca daha önemli olan konu, devlet üniversitelerinin, hangi fakültelerin açılacağı konusunda kendilerinin söz sahibi olamamasıdır. Vakıf üniversitelerinde gayet sorunsuz bir şekilde işleyen bir sistemin devlet üniversiteleri söz konusu olduğunda neden işlemediği aşikardır. Her noktada olduğu gibi bu noktada da merkezden düzenlemek ve her gelişmeyi kontrol altında tutmak arzusunun bir yansımasını görmek mümkündür.

Hükümetin fakülte açarken ne kadar doğru kararlar verdiği ise ayrıca son derece tartışmalıdır. Daha önceki raporlarımızda vurguladığımız üzere, gerekli insan kaynağını geliştirmeden, bilimsel yetkinlikler ölçülmeden son 20 yıldan beri Türkiye'de 131 Üniversite açılmıştır. Bunların 76'sı devlet 55'i Vakıf üniversitedir. Ancak en az onun kadar vahim bir durum, devlet üniversitelerinde açılan fakültele ilişkin tercihlerdir. Örneğin İstanbul'da 28 hukuk fakültesi ve 18 iletişim fakültesi varken, neden Boğaziçi Üniversitesi'nde bu iki fakültenin açılmasına gerek duyulmuştur? Açıktır ki bunun bilimsel hiçbir gerekçesi yoktur. İlgili fakültele hükümete yakın dünya görüşlerine sahip öğretim üyelerinin atanması ile kurumun yozlaşması, liyakat yerine siyasi kadrolaşmanın öne çıkması, yeni fakültelerin kurumsal karar sürecindeki sayıları ve yerleşik kurum kültürünü değiştirerek Truva Atı rolünü görmesi ve böylelikle B.Ü.'nün içeriden “fethedilmesi” gibi akademik değil, politik güç kazanmaya dayalı yaklaşımlar, üniversite anlayışının içini boşaltmaktadır. Dünya çapında bir üniversitemizin içine düşürüldüğü hazin durum budur.

Diğer yandan 2019 yılında yayınlanan bir çalışmaya göre, Türkiye'de Devlet Üniversitelerinde toplam 46 hukuk fakültesi varken ilahiyat fakültelerinin (İslami İlimler Fakülteleri dahil) sayısı

⁷ İlgili düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığı hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. *Burak Oder*, “Cumhurbaşkanının Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Yapı Değişikliği Yapma Yetkisine İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, www.idare.gen.tr/oder-fakulte-kurma.pdf (Yayın Tarihi: 7 Mart 2021)

92'dir.⁸ Daha çarpıcı olan, henüz 2009 yılında Türkiye'de devlet üniversitelerinde ilahiyat fakültelerinin sayısının 24 olmasıdır. Aynı yılda devlet üniversitelerinde 22 hukuk fakültesi vardır. Yani 10 yıllık dönemde 2019'a kadar bir yanda 24 hukuk fakültesi kurulmuşken diğer yanda 68 ilahiyat fakültesi kurulması ihtiyacı hissedilmiştir. Bu ihtiyacın nereden kaynaklandığı konusunda YÖK nezdinde yapılan hiçbir açıklama mevcut değildir. Bu fakülte sayılarının 'doğal' sonucu olarak 2020-21 öğretim yılında hukuk fakültelerine toplam 16469 öğrenci, ilahiyat fakültelerine ise toplam 26820 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Türkiye'de bu kadar çok ilahiyat fakültesi mezununun ne gibi bir iş kolunda çalıştırılmak istendiği meçhuldür. Her türlü üretim sektöründe nitelikli ve eğitilmiş eleman sıkıntısı son derece yoğun şekilde yaşanırken Türkiye'nin kaynaklarının bu şekilde israf edilmesi konusunda bir açıklama verilmesi beklenir.

C. Bilimsel Araştırma Yapma ve Araştırma Sonuçlarını Paylaşma Özgürlüğü

1. Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 konusunda Devam Eden Araştırma İzni Uygulaması

Sağlık Bakanlığı Web sitesinde⁹ yapılan açıklama uyarınca Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü 28.04.2020 tarihinde Covid-19 konulu ve klinik bazlı yürütülen çalışmalar konusunda bir başvuru prosedürü başlatmıştır. Açıklamalara göre uygulanacak teşviklerin tespiti ve 'potansiyel kapsamlı çalışmalara veri desteği sağlanması' amaçlanmıştır. Yine Bakanlığın açıklaması uyarınca ilgili tarihten bu yana çevrimiçi form doldurularak bildirim yapılan 21.721 bilimsel çalışma olmuştur. Herhangi bir içerik denetimi yapılmaksızın araştırmacıların %96'sına çalışmalarına planladıkları hali ile devam etmeleri için beş günden erken geri dönüş yapılmış ve izin verilmiştir. Bunun dışında kalan çalışmaların çok merkezli araştırmalara dahil olmayı kabul etmemeleri nedeniyle istedikleri çalışmaları yalnızca kendi merkezlerinin verileriyle yürütmeleri yönünde bir engel bulunmadığı ifade edilmiştir.

Bilim Akademisi olarak bu tür bir kayıt ve izin mekanizmasının barındırdığı riskler nedeniyle bilim özgürlüğünü ihlal ettiği konusunda daha önce açıklamada bulunmuştuk.¹⁰ O tarihten bu yana ilgili prosedürün uygulanmaya devam ettiğini gözlemliyoruz. Bir izin alma prosedürünün araştırma özgürlüğü açısından sakıncaları ortadadır. Bakanlığın bir koordinasyon görevi

⁸ Kemal Gözler, "İlahiyat Nereye Gidiyor? Hukukun Sefaleti ve İlahiyatın Zenginliği Üzerine Gözlemler (Bırakın Sayılar Konuşsun!)", www.anayasa.gen.tr/hukuk-ilahiyat.htm (Yayın Tarihi: 3 Kasım 2019). Yazarın diğer bir çalışmasında verdiği istatistikî bilgilere göre Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 1987-2019 yılları arasında yazılan yüksek lisans tezlerinin sayısı 10812 iken, aynı dönemde yazılan hukuk yüksek lisans tezlerinin sayısı 5368'de kalmaktadır. Yine aynı anabilim dallarında aynı dönemde 2789 doktora tezi yazılmışken, hukukta yazılan tez sayısı 1210 adettir. Kemal Gözler, "İlahiyat Nereye Gidiyor? (2) İlahiyatta Yüksek Lisans ve Doktora Sayıları Hakkında Gözlemler", www.anayasa.gen.tr/ilahiyat-yl-doktora.htm (Yayın Tarihi: 7 Kasım 2019).

⁹https://bilimselarastirma.saglik.gov.tr/layouts/15/BilimselYayin_Membership/login.aspx?ReturnUrl=%2f_layouts%2f15%2fAuthenticate.aspx%3fSource%3d%252F&Source=%2F

¹⁰ <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2020/05/bilim-akademisi-duyurusu-covid-19-arastirmalari-hakkinda-bildirim-yukumlulugu-sakincalidir-duzeltme-20-mayis-2020.pdf>

üstlenmesi, yapılan araştırmalar ve sonuçlarından gönüllü olarak veri tabanına giren herkesi haberdar etmesi gibi işlevler üstlenmesi düşünülebilir. Ancak bunun bir başvuru mecburiyeti olarak düzenlenmesi izaha muhtaçtır.

Bu bağlamda ortaya çıkan önemli bir soru, Bakanlık elinde biriken *büyük veri*'nin nasıl kullanıldığı ve kimlere kullandırıldığıdır. Bilimsel yayınlarında bu verileri değerlendirmek isteyen her bilim insanına bu verilerin açık olması gerekir. Bakanlığın veya başka bir kurumun, kimin tarafından bu veriler kullanılarak yayın yapılacağını tespit etmesi çok ciddi bir kayırmacılık ve nepotizm riski taşımaktadır. Kaldı ki Bakanlık üst düzey yetkililerinin ve onların araştırma gruplarının yazar olduğu ve bu verilere dayanan bazı makaleler hatalar dolayısıyla yayından çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum 'kapalı' araştırmaların kalitesi hakkında ciddi bir soru işareti getirmektedir.

Diğer yandan 3. ve 4. doz aşıların uygulanması gereği, zamanlaması gibi konularda da bu verilerin kullanılması büyük önem taşımaktadır. 'Türkiye Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 salgınında erkenden yayınladığı kılavuzlar sayesinde hastaneye başvuran ve yatırılarak tedavi edilen her hastaya nispeten standart bir tedavi uygulanmıştır. Pandemi sürecinde iki farklı aşı ile popülasyonun önemli bir kısmına aşı yapılabilmiştir. Ancak buna rağmen ne tedavide kullanılan ilaçların ne de aşılama sonuçlarının ayrıntılı verilerine ulaşmak mümkün değildir. Sağlık Bakanlığı'nın bu konuda verdiği bilgiler son derece sınırlıdır, pandemi süresince paylaşılan verilerin içeriği ile tanımlarının değiştirilmesi bunları araştırmalarda kullanılmasını engellemiştir ve salgınla mücadele eden hekimlerin mutlaka bilmesi gereken ayrıntılardan yoksundur. Hangi yaş gruplarında veya hangi hasta gruplarında hangi aşıların daha güvenli ve etkili olduğu konusunda en azından son altı ayda elde edilmiş veriler paylaşılmadan, 3. ve 4. doz aşı seçimleri gündeme gelmiştir. Bu durum özellikle kronik hastalığı olan hastalarla onları takip eden hekimlerin aşı seçimi ve uygulaması konusunda ciddi sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bu tutum ayrıca aşı konusunda tereddütlerin ülkemizde artmasını desteklemiştir. Bu açıdan Sağlık Bakanlığı'nın bu verileri ayırım yapmaksızın bir an önce bütün bilim insanlarının kullanımına sunması halk sağlığı ve salgınla mücadele açısından da elzemdir.

2. Okullarda Yapılacak Üniversite Araştırmalarına Dair MEB Tarafından Yayınlanan Genelge

21 Şubat 2020 tarihinde MEB tarafından yayınlanan 'Araştırma Uygulama İzinleri' Genelgesi¹¹ uyarınca MEB'e bağlı tüm okullarda yapılacak bilimsel araştırmalar için, daha önce de olduğu gibi, izin başvurusunda bulunmak gerekmektedir. Ancak bu izin prosedürü daha da sıkılaştırılmış, bürokrasi artırılmış ve adeta bilimsel araştırmaları desteklemek yerine yine zapturapt altına almak mantığı ile hareket edilmiştir. Aynı türden projeler için tekrar tekrar izin alınması gereğinin olması, yenilenmesi için başvuru projelerin kimisinin açıklama verilmeksizin reddedilmesi gibi kötü uygulamaların sıkça duyulduğu düşünülecek olursa, siyaseten uygun görülmeyen araştırmaların engellendiği yönünde şüpheler doğmaktadır.

¹¹ Sayı: 81576613-10.06.02-E.1563890.

3. Devlet talimatıyla araştırma: Soykırım Enstitüsü

22 Mayıs 2021’de YÖK tarafından yapılan bir açıklamaya göre¹² soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçları araştırmak üzere “Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsü” adıyla bir Enstitü kurulmasına yönelik çalışma başlatıldı. YÖK’ün kurulmasını planladığı bu Enstitüde, “*sadece Ermenilerle ilgili asılsız soykırım iddialarına ilişkin değil, aynı zamanda Amerika’dan Afrika’ya, Asya’dan Avrupa’ya kadar dünyanın her neresinde olursa olsun insanlığa karşı işlenen suçlara ilişkin araştırmaların da*” gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. YÖK yetkilileri, ‘*emperyalist devletlerin tarihin çeşitli dönemlerinde girdikleri soykırım ya da insanlık suçu kavramı çerçevesinde değerlendirilebilecek uygulamaların, kimi coğrafyalarda halen devam ettiğine işaret ederek, insanlık tarihinin bu emperyalist ülkelerin işgal ettikleri ve sömürdükleri topraklarda yaşayan halkların egemenlik haklarını yok sayma, onları katletme, sürgün etme, dillerini değiştirme, asimilasyona tabi tutma, dini yaşayışlarına müdahale etme ve onlara gaddarca davranma gibi pek çoğu insanlık suçu oluşturan politikalarına tanıklık ettiğine dikkati çekti.*’ 15.07.2021 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Cumhurbaşkanı Kararı uyarınca ilgili Enstitü İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur.

Hiç kuşkusuz, soykırım ve insanlığa karşı suçlar konusunda her türlü araştırmanın desteklenmesi, bu konuda bir ülkenin hassasiyet göstermesi takdire şayandır. Ancak bilim insanlarının tarihi, toplumsal ve hukuki veriler ışığında neyi soykırım olarak nitelendireceği neyi nitelendiremeyeceğini devlet yetkililerinin araştırma öncesinde belirlemesi bilimsel *araştırma* kavramının özüne aykırı iken açıklamada kullanılan, “*sadece Ermenilerle ilgili asılsız soykırım iddialarına ilişkin değil,*” ifadesi tam da bu endişeyi doğrulamaktadır. Anayasal güvence altındaki bilim özgürlüğünün bu şekilde sınırlandırılmayacağı açık olduğu gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin de bu konudaki içtihatları da hiçbir tartışmaya yer bırakmamaktadır.¹³

4. Fazla Eleştirel Bulunduğu İçin Denklik Verilmeyen Doktora Unvanı

Mehmet Baki Deniz, State University of New York at Binghamton’da 2019 yılında 5 kişilik jüri önünde savunulan ‘*Who Rules Turkey Between 1980 and 2008? Business Power and the Rise of Authoritarian Populism*’ adlı çalışma ile Doktor unvanını almıştır. İlgili diplomanın denkliği için daha sonra Üniversitelerarası Kurul’a başvuru yapmış ancak, Yurtdışında Alınan Doktora, Sanatta Yeterlik, Doçentlik, Profesörlük Unvanlarının Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar m. 6, f. 2 uyarınca başvurusunun reddedildiği bilgisini almıştır.¹⁴ İlgili madde uyarınca ‘(2) *Doktora eğitiminin Yükseköğretim Kurulu tarafından tanınan yükseköğretim kurumlarında örgün eğitim yöntemiyle alınmış olması şarttır. Üniversitelerarası Kurul*

¹² <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/soykirim-ve-insanliga-karsi-islenen-suclara-iliskin-arastirma-enstitusu-kurulacak.aspx>

¹³ Örneğin Altuğ Taner Akçam v. Turkey, (Application no. 27520/07), 25 Ekim 2011.

¹⁴ <https://www.gazeteduvar.com.tr/abddeki-doktora-tezi-turkiyede-reddedilen-deniz-bir-dusunce-sucu-vakasiyla-karsi-karsiya-kaldim-haber-1533464>; <https://www.gazeteduvar.com.tr/abdde-yazilan-doktora-tezi-turkiyede-reddedildi-gerekce-tez-konusu-ve-icerigi-haber-1533327>.

Yönetim Kurulu tarafından, doktora yapılan ülke, doktora tez konusu ve içeriği, doktora döneminde ders alınıp alınmadığı gibi her bir başvurunun kendine özgü şartlarının değerlendirilmesi saklı kalmak kaydıyla; doktora eğitimi süresince başvuru sahiplerinin öğrenim gördüğü üniversitenin bulunduğu ülkede en az Sosyal Bilimler için 200 gün, Mühendislik, Temel Bilimler, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri ve diğer bilimler için 300 gün, Sağlık Bilimleri için 400 gün bulunması şarttır’.

İlgili düzenlemenin Anayasa m. 27’ye aykırı olduğu konusunda en ufak bir şüphe yoktur. Bu maddeye göre ‘Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.’ Her ülkede ve her üniversitede akademik eğitimin düzeyinin aynı olmaması nedeniyle bazı ülkelerde yazılmış doktora tezlerine denklik verilmemesi veya belirli üniversitelerin verdiği akademik derecelerin tanınmaması makul bir durumdur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin doktora derecesini bir kez tanımış olduğu ABD SUNY Üniversitesi’nde yazılan bir tezin içeriğini değerlendirerek buna denklik vermeyi reddetme hakkını ÜAK’nın kendinde görmesi utanç vericidir. Bu mantıkla ÜAK’nın her bilim dalının her uzmanlık alanında yazılan tezleri ikinci bir inceleme makamı olarak hareket etmesi söz konusu olacaktır. Bu konuda herhangi bir yetkinliğin söz konusu olması mümkün olmadığı gibi, denklik veren kurumların görevi hiçbir zaman bir içerik denetimi değildir. Türkiye’de bile yazılmasında en azından yasalar önünde hiçbir engel olmayan bir tez konusuna dair bu türden bir sansür uygulanması ÜAK’nın, aynı YÖK gibi, kendisini bugünkü devlet yönetiminin onayladığı görüşlerin yayılması için bir icra makamı statüsünde gördüğünün de hazin göstergesidir. Meslektaşlarımıza, kendilerini öncelikle Anayasa’ya bağlı hissetmelerini salık veririz.

5. Enflasyon Araştırmaları

Prof. Dr. Veysel Ulusoy yönetiminde Enflasyon Araştırma Grubu’nda (ENAG) yer alan akademisyen ve uzmanlar Türkiye’de bir süredir günlük enflasyon oranlarını ölçerek bunu kamunun bilgisine sunmaktadır.¹⁵ Ancak T.C. Hazine ve Maliye Bakanı Lütfi Elvan katıldığı bir televizyon yayınında Türkiye İstatistik Kurumu’nun, ENAG hakkında suç duyurusunda bulunduğunu açıklamış, ENAG’da yer alan akademisyen ve uzmanlar da incelemeyi yürüten savcıya ifade vermek durumunda kalmıştır.¹⁶ İncelemenin bir davaya dönüşüp dönüşmeyeceği henüz belli değildir.

Prof. Dr. Veysel Ulusoy ve ENAG grubu, Harvard Üniversitesi’nde gerçekleştirilen bir projeye paralel olarak, günlük enflasyon verilerini hesaplayarak kamunun bilgisine sunmaktadır. Kendileri hakkında suç duyurusunda bulunan TÜİK’in açıklamasına¹⁷ göre ise ‘suçları’, Türkiye İstatistik Kanunu m. 6, f. 3 uyarınca ‘İstatistikî sonuçlar içeren araştırma faaliyetleri yürüten gerçek kişiler veya özel hukuk tüzel kişiliğine sahip kuruluşlar, araştırmalarının

¹⁵ <https://enagrup.org/>

¹⁶ <https://t24.com.tr/haber/savci-tuik-in-suc-duyusunda-bulundugu-enflasyon-arastirma-grubu-uyelerinin-ifadesini-almis,951422>; <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-08/turkish-researchers-face-fines-for-publishing-own-inflation-data>.

¹⁷ TÜİK [Suç Duyurusu Hakkında Kamuoyu Duyurusu](#).

sonuçlarını basın ve yayın yoluyla kamuoyuna açıklamaları hâlinde, araştırmanın kapsam, örnekleme yöntemi ve örnek hacmi, veri derleme yöntemi ve uygulama zamanını araştırma sonuçlarıyla birlikte kamuoyuna açıklamakla yükümlüdürler' düzenlemesine aykırı davranmış olmalarıdır. ENAG yayınlarının hangi suç tipini oluşturacağı doğrusu merak konusudur. Kuşkusuz yapılan bilimsel bir araştırmanın yetersiz olması, meta-veri paylaşılmaması nedeniyle denetlenememesi mümkündür, ancak bununla mücadelenin yolu yeni bir suç tipi yaratmak değil, bu yanlış bilginin bilimsel yöntemlere dayanılarak düzeltilmesi olsa gerekir.

6. Bülent Şık'ın Beraati

2019-2020 Akademik Özgürlükler Raporumuzda Bülent Şık'ın Sağlık Bakanlığı'nca yürütülen ve Türkiye'de kanser vakalarının sık görüldüğü bölgelerde bulunan kanser yapıcı kimyasalları tespit etmeyi amaçlayan projeye ilişkin bulguları kamuoyuyla paylaşması nedeniyle, 26 Eylül 2019'da 'göreve ilişkin sırrı açıklama' suçlamasıyla 15 ay hapis cezası verilmiş olduğunu bildirmiştik. İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 13. Ceza Dairesi bu kararı istinaf aşamasında bozmuştur. Basına yansıdığı kadarıyla mahkeme son derece yerinde bir kararla '*üniversite ile bakanlık arasında gizlilik konusunda protokol bulunsa da bu protokolün, özü itibariyle bilimsel çalışmanın tüm sonuçlarının Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanması amacıyla yapıldığını*'¹⁸ belirtmiştir. Kararda ayrıca, Bülent Şık tarafından açıklanan bilgilerin sır veya gizlilik derecesi verilmiş belge niteliğinde olmadığı vurgulanmıştır.

7. Meslek İcrası ve Araştırma Konusunda Getirilen Engeller

Bir süredir, çeşitli yönetmeliklerde kamunun dikkatini çekmeyecek şekilde belirli meslek grupları ile ilgili gerekçesi açıklanmayan muhtelif kısıtlamalar getirildiği dikkati çekmektedir. Bunların genelde yine başka bir grup araştırmacı veya uygulamacıyı kayırmak amacı taşıyan düzenlemeler olması ihtimali çok yüksektir ve durum kaygı vericidir.

Örneğin genetik hastalıkların tanısının konması ve genetik danışmanlık verilmesi amacıyla, genetik hastalıklar değerlendirme merkezlerinin ruhsatlandırılması, açılması, çalışması ve denetlenmesi ile ilgili usul ve esasları düzenleyen Genetik Hastalıklar Değerlendirme Merkezleri Yönetmeliği'nde yer alan iki düzenleme ciddi nepotizm şüphesi doğurmakta ve herhangi bir liyakat ilkesi çerçevesinde açıklanamamaktadır:

Madde 15, f.1, b bendi uyarınca Merkez sorumlusu olarak '*Mesul müdür tarafından, tıbbi genetik uzmanı, çocuk genetik uzmanı veya geçici 1 inci maddenin ikinci fıkrasında tanımlanan bir kişi merkez sorumlusu olarak görevlendirilir. Merkez, özel hastane veya tıp merkezi bünyesinde açılacak ise, merkez sorumlusu olma yetkisini haiz hekim için tıbbi genetik kadrosu bulunması zorunludur. Ancak kadrosuzluk nedeniyle emekli olan veya 60 yaşını dolduran hekimler ile engellilik oranı en az yüzde 60 olan hekimler için kadro şartı aranmaz.*' Genetik

¹⁸ <https://t24.com.tr/haber/kanser-arastirmasini-acikladigi-icin-hapse-mahkum-edilen-bulent-sik-in-cezasini-bozuldu-zaten-bakanlik-aciklamaliydi-sir-niteliği-yok,949317>

hastalıklar tanısının koyulacağı bir merkezinin sorumlusunun tıbbi genetik uzmanı olmasını bir yandan ararken, diğer yandan böylesi bir istisna getirilmesinin hiçbir açıklaması yoktur.

Diğer yandan Geçici Madde 1, f. 2 uyarınca ‘18/7/2009 tarihinden sonra doktora yapmış olan hekimler hiçbir şekilde uzman yetkisi kullanamazlar. 18/7/2009 tarihinden önce doktora yapmış ve bir genetik hastalıklar tanı merkezinde en az 2 yıl aktif olarak çalışarak genetik tetkikler yapmış ve raporlamış olduğunu belgeleyen hekimlerin Genetik Tanı Merkezi Sorumlusu olma hakları saklıdır.’ Aynı yukarıdaki 60 yaş sınırlaması gibi bu düzenlemede de 2009 yılının belirleyiciliği konusunda en ufak bir gerekçe sunulmamakta, neden 2009 sonrası doktora yapanların uzman kadrosunda çalıştırılmayacağı meçhul kalmaktadır.

D. Akademisyenlerin Kişisel Hakları ve Güvenlikleri ile İlgili İhlaller

1. Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Hakkında Kanun

2021 yılında üniversitelerdeki akademik özgürlükleri yakından ilgilendiren diğer önemli gelişme, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasını zorunlu kılan hukuksal değişiklik oldu. TBMM’de tartışmalı biçimde kabul edilen Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Hakkında Kanun’a göre “statüsü veya çalıştırma şekline bağlı olmaksızın ilk defa veya yeniden memuriyete yahut kamu görevine atanacaklar” hakkında “arşiv araştırması” yapılması zorunlu hale geldi. 2018 yılında kabul edilen 3 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde tanımlanan statüler (CETVEL I) kapsamında üst kademe kamu yöneticisi sayılan rektörler bakımından ayrıca “güvenlik soruşturması” öngörüldü. Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasında yetkili makamlar, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve mahalli mülki idare amirlikleri olarak belirlendi.

Kanun, arşiv araştırması kapsamında yalnızca adli sicil kaydı ile yetinmiyor. Ayrıca ilgili kişinin kolluk kuvvetleri tarafından hâlen aranıp aranmadığının, kişi hakkında herhangi bir tahdidin varlığının, kesinleşmiş mahkeme kararlarının ve Ceza Muhakemesi Kanununun 171/5 ve 231/13. fıkralarına göre alınan kararların (kamu davasının ertelenmesine ilişkin kararlar ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı), kişi hakkında devam eden veya sonuçlanmış olan soruşturma ya da kovuşturmalar kapsamındaki olguların ve kamu görevinden çıkarılma ya da kesinleşmiş memurluktan çıkarma cezasının kayıtlardan tespitini de zorunlu kılıyor. Ceza Muhakemesi Kanununun 171/5 ve 231/13. fıkralarına göre alınan kararlar, kamu davasının ertelenmesine ilişkin kararları ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararlarını da (HAGB kararları) kapsıyor.

Buna karşılık, güvenlik soruşturmasının içeriği arşiv araştırmasındaki unsurları kapsamanın yanında istihbari verileri de içerecek biçimde geniş, belirsiz (örneğin; yabancılarla ilişkisi olma) ve 2016 darbe girişimi sonrası uygulamalardaki yaklaşımı (örneğin; “irtibat ve iltisak”) koruyacak biçimde tanımlandı. Kanun’a göre, güvenlik soruşturmasına tabi kişinin;

- “a) Görevin gerektirdiği niteliklerle ilgili kolluk kuvvetleri ve istihbarat ünitelerindeki olgusal verilerinin,*
- b) Yabancı devlet kurumları ve yabancılarla ilişkisinin,*
- c) Terör örgütleri veya suç işlemek amacıyla kurulan örgütlerle eylem birliği, irtibat ve iltisak içinde olup olmadığının, mevcut kayıtlardan ve kişinin görevine yansiyacak hususların denetime elverişli olacak yöntemlerle yerinden araştırılmak suretiyle tespit edilmesi”*

de talep ediliyor (madde 5).

Kanun’un getirdiği kurumsal bir mekanizmaya ayrıca dikkat çekmek zorunlu gözüküyor. Buna göre, arşiv araştırması ve güvenlik soruşturması sonucu elde edilen verilerin değerlendirilmesi için üniversitelerde rektör yardımcısı başkanlığında bir “Değerlendirme Komisyonu” kurulması öngörülüyor. Kanun, Değerlendirme Komisyonunun kompozisyonu özgül ve bağlayıcı biçimde saptıyor. Komisyon, başkan sıfatıyla görev yapacak olan rektör yardımcısı yanında “teftiş/denetim, personel ve hukuk birimleri ile uygun görülecek diğer birimlerden birer üyenin katılımıyla başkan dahil en az beş kişiden ve tek sayıda” üyeden oluşmak zorundadır.

Kanun uyarınca memuriyet veya kamu görevlerine uygunluğunun değerlendirilmesini sağlayacak yorum içermeyen olgusal verilerin, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması yapmakla görevli birimlerce ilgili kurum ve kuruluş bünyesinde kurulan Değerlendirme Komisyonuna iletilmesi zorunlu hale geldi. Değerlendirme Komisyonu, göreve atama yetkisine sahip olmadığı için, süreçteki işlevi bir uygunluk süzgeci olarak tanımlanabilir. Komisyon, kendisine iletilen verilere ilişkin “nesnel ve gerekçeli değerlendirmeleri”ni yazılı biçimde atamaya yetkili amire” sunmakla yükümlü kılındı. Kanun, mahkemeler tarafından istenildiğinde bu bilgilerin sunulmasını da düzenliyor.

Kanun’un akademik statüyü genel güvenlikle ilişkilendirmesi, 12 Eylül dönemi ve sonrasında “fişleme” olarak bilinen insan haklarına aykırı örnekler ve genel olarak yargının ifade özgürlüğüne karşı siyasal amaçlı kullanımının yarattığı sorunlar bağlamında kaygı vericidir. Kanun, öngördüğü değerlendirmenin nasıl yapılacağına ilişkin somut ve ifade özgürlüğünü gözeten bir çerçeve ve ilkeler bütünü oluşturmayarak akademik özgürlükler bakımından ciddi bir risk oluşturmaktadır.

Anayasa Mahkemesi tarafından (Zübeyde Füsun Üstel ve Diğerleri Başvurusu) ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilen Barış İçin Akademisyenler örneğinde yaşanan siyasal nitelikli ve akademik statüden yoksun bırakma ile sonuçlanmış hukuka aykırı uygulamalar, üniversitelerin hak temelli bir tutumdan yoksun olduklarını göstermişti.¹⁹ İfade özgürlüğünün ceza davalarına giderek artan biçimde konu olması ve bu durumun akademisyenleri de etkilemesi karşısında, arşiv araştırması değerlendirmesine dayalı olumsuz uygulamalar akademinin özgürlük ve liyakat temelli gelişimine engeldir. Yeni Kanun, üniversitelerin

¹⁹ Zübeyde Füsun Üstel ve diğerleri [GK], B. No: 2018/17635, 26/7/2019.

tutumlarını farklı biçim ve ölçeklerde de olsa siyasal etkiye ve dışlamalara açık hale getirmektedir.

2. İlave Tedbirler Sorunu ve Barış İçin Akademisyenlere Yönelik Hak İhlalleri

Anayasa Mahkemesi, 2019 yılında verdiği karar ile 2016 darbe girişimi sonrası benimsenen mevzuattan kaynaklanan Anayasa'ya aykırı bir uygulamayı iptal etmişti.²⁰ İptal edilen uygulama, 7075 sayılı Kanun'a dayanıyordu. Bu Kanun uyarınca, doğrudan OHAL KHK'ları ile tesis edilen işlemlere bağlı olarak OHAL kapsamında yürürlüğe konulan KHK'larda yer alan "ilave tedbirler"e karşı OHAL Komisyonu'na başvuru yapılamıyordu. Dolayısıyla ilgililer, doğrudan KHK hükmü ile uygulanan kamu görevinden çıkarma ya da kurum ve kuruluşların kapatılması gibi tedbirlere karşı Komisyon'a başvuru hakkına sahipti. Ancak kamu görevinden çıkarmaya bağlı olarak "pasaportun iptal edilmesi" gibi akademisyenleri yakından ilgilendiren ilave tedbirlere karşı OHAL Komisyonu'na başvurulamamaktaydı.

Anayasa Mahkemesi, bu durumun anayasal bir hak olan "etkili başvuru yolu" (Anayasa madde 40) ile bağdaşmadığını vurgulayarak "ilave tedbirler"e karşı bireyi savunmasız bırakan kanun hükmünü iptal etmişti. Mahkeme, kamu görevinden çıkarmanın ("asıl tedbir") hukuka uygun olmasının, buna ek ve "ayrılabilir nitelikte olan ilave tedbirlerin" hukuka uygun olduğu anlamına gelmeyeceğini vurgulamıştı. Ayrıca, pasaporta el koyma gibi ilave tedbir niteliğindeki işlemlerin hukuka uygunluk denetiminde "yargı makamlarının etkili bir denetim yapmasına imkân verecek bir idari başvuru yolu"nun ihdasını gerekli görmüştü.

Anayasa Mahkemesi Eylül 2021'de Barış İçin Akademisyenler dilekçesinin imzacılarından olduğu için görevinden ihraç edilen Dr. Latife Akyüz'ün (Düzce Üniversitesi) pasaportuna konulan tahdide ilişkin olarak da hak ihlalini saptadı.²¹ Dr. Akyüz, Almanya'da yürütülen ve risk altındaki akademisyenleri kapsayan Philipp Schwartz İnisiyatifi'nden bir akademik bursa (iki yıllık) layık görülmüştü. Dr. Akyüz, Fransa'da üç aylık diğer bir programa da seçilmişti. Dr. Akyüz'ün, önce yurtdışı çıkış yasağı, ardından Barış İçin Akademisyenler davalarından yargılananların beraatine rağmen pasaportuna konulan tahdit uygulaması nedeniyle yurtdışına çıkamaması, ciddi bir anayasal hak ihlaliydi. Bu sorun, benzer durumdaki Barış İçin Akademisyenler imzacıları bakımından da geçerliydi. Anayasa Mahkemesi kendisine yapılan başvuruyu beş yıl gibi uzun bir zaman sonra ele almış olmakla birlikte, Dr. Akyüz lehine sonuçlandırdı ve diğer başvurular için iyi bir emsal oluşturdu.

Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına rağmen uygulamada, "ilave tedbirler"e ilişkin sorunların süregeldiği ve özellikle bu tedbirlerin kapsamının öğrenilemediği gözlemlenmektedir. KHK ile ihraç edildiği gerekçesiyle özel sektör ve kamu sektöründe iş bulamadığı bilgisi basına yansıyan akademisyenlerden biri olan Esra Ergüzel Kilim'e ilişkin haberler bu konuda örnek

²⁰ E. 2018/74, K. 2019/92, K.t. 24.12.2019.

²¹ <https://www.gazeteduvar.com.tr/aym-baris-akademisyeni-akyuz-icin-hak-ihlali-karari-verdi-haber-1534588>

gösterilebilir.²² “İşe alınacağı zaman sigorta girişinin yapılacağı an hakkında tedbir kararları olduğu için engellerle karşılaştığımı” belirten Ergüzel Bilir’in hakkındaki ilave tedbirleri öğrenmek ve itiraz etmek yönündeki talebinin kurumlar arasında gidip geldiği ve sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Bu ve benzer durumlar, etkili başvuru yolu hakkının ön koşulu olan “hakkında yapılan işlemi bilme hakkının” da ihlal edildiği anlamına gelmektedir.

Diğer yandan, kendisine yapılan başvurular hakkında OHAL Komisyonu Anayasa Mahkemesi içtihadı karşısında dahi sessiz kalmaktadır. Kabul ya da ret yönünde bir karar henüz verilmemiştir. Başvurularının üzerinden dört yıl geçen akademisyenler, sürüncemede bırakılma nedeniyle diğer iç hukuk yollarına başvuramamakta ve hak arama özgürlüklerini etkili şekilde kullanamamaktadırlar. Barış İçin Akademisyenlerden bazıları, OHAL Komisyonu’nun tutumu bakımından ayrıca Anayasa Mahkemesi’ne başvurduklarını açıklamıştır.²³ Ayrıca Komisyon’un makul sürede cevap vermemesi nedeniyle 81 akademisyen etkili bir hukuk yolunun bulunmadığı gerekçesiyle İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne başvurmuştur. Mahkeme, Temmuz 2021’de Türkiye’den bu konuda savunma istediğini açıklamıştı.²⁴

OHAL Komisyonu’nun cevap vermemesi ve süregelen diğer uygulamalar, Barış İçin Akademisyenler oldukları gerekçesiyle kamu görevinden ihraç edilen akademisyenleri lekelemekte ve çalışma imkanlarını engellemektedir. Kamu görevinden çıkartılmış akademisyenlerin yaşadığı güçlükler, “sivil ölüm” olarak tanımlanmaktadır.²⁵ Özellikle “ilave tedbirler” sorununun mağduriyetlerin yenilenmesine ve sürdürülmesine neden olduğu görülmektedir. Aşağıda yer alan açıklama örnekleri, Barış İçin Akademisyenlerin yaşadığı mağduriyetlerin boyutlarını aktaran nitel verilere örnektir:²⁶

“Hakkımızdaki ilave tedbirler konusu bizi tamamen yok etme amaçlı. Bu yüzden iş başvurusunda bulunduğum hiçbir kurum yanıt vermiyor. Herhangi bir yerde işe alınacağımız zaman sigorta girişimiz yapılacak ama burada KHK yazıldığı için işe alınmıyoruz. İlave tedbirlerle ve KHK’yle önümüzü kapatıyorlar.”

²² KHK ile üniversiteden atılanlara AYM iptal kararından sonra "ilave tedbirler",

<https://www.gazeteduvar.com.tr/devlet-bunu-bilemiyor-khklilere-ilave-tedbir-kimin-karari-haber-1518047>

²³ Özgür Özdemir, “OHAL Komisyonu, dört yıldır barış akademisyenleri ile ilgili karar almıyor: Dosyalarımızı arafta bekleterek herhangi bir adım atmamızın önüne geçiyorlar, bu bilinçli ve politik bir tavır”,

<https://medyascope.tv/2021/09/21/ohal-komisyonu-dort-yildir-baris-akademisyenleri-ile-ilgili-karar-almiyor-dosyalarimizi-arafta-bekleterek-herhangi-bir-adim-atmamizin-onune-geciyorlar-bu-bilincli-ve-politik-bir-tavir/>.

²⁴ “AIHM, barış bildirisi için Türkiye’den savunma istedi”, <https://www.evrensel.net/haber/438007/aihm-baris-bildirisi-icin-turkiyeden-savunma-istedi>.

²⁵ Banu Yılmaz, “Sivil Ölüm Uygulamalarının Psikososyal Etkileri: Barış Akademisyenleri Üzerinden Bir İnceleme, Toplum ve Hekim, 2020, Cilt 35, Sayı:3, s. 229-237; örnekler için bkz. Demet Sayınta, OHAL Sonrası Akademik Özgürlük İhlallerini İzleme Raporu, İnsan Hakları Okulu, KAGED, 2021, s. 14-20.

²⁶ Esra Ergüzel Bilir ve Leyla Şişek Rathke’nin alıntıları için bkz. KHK ile üniversiteden atılanlara AYM iptal kararından sonra "ilave tedbirler"; Barış Akademisyenleri: 5 yıldır sivil ölüme direniyoruz, <https://m.bianet.org/biamag/siyaset/242187-baris-akademisyenleri-5-yildir-sivil-olumu-direniyoruz>.

“Benim için en kötüsü pasaportlarımızın iptal edilip yurtdışı yasağına maruz kalmamız oldu. Bu bir tutsaklık hissi yarattı, daha ne yapabilirler diye kaygılandığımız dönemler oldu. Şu anda da beraat ettiğimiz, hakkımızda hiçbir suç isnadı kalmadığı halde, göreve dönüşümüz kasten durduruluyor. 28-29 yıl kamu hizmeti yapmış olduğum halde göreve geri dönmeden yeşil pasaportumu alamıyorum.”

Almanya'da daha önce birlikte iş yaptığımız bir üniversiteden çok iyi bir iş teklifi almıştım ama pasaportum iptal edilmişti, yasa dışı yollardan da çıkış yapmak istemedim. Yurt içinde de çalışma hayatından menedilmiştik.”

3. Öğretim Üyelerine Yönelik Sindirici ve Yıldırıcı Tutumlar

Öğretim üyelerine yönelik sindirme ve yıldırma konusunda kamu makamlarının ya da siyasetçilerin değersizleştirici ya da baskıcı tutumları, trollerin linç ve intihal konusundaki açıklamaları nedeniyle uzmanlık alanıyla bağlantısız yerde görevlendirme öne çıktı. Genç Bilim Akademisi'nin hazırladığı mobbing raporunda değinilen vaka örneklerine benzer olguların yinelendiği görüldü.²⁷

Boğaziçi Üniversitesi eylemleri ile ilgili olarak Prof. Dr. Ayşe Buğra'nın "provokatörlükle" suçlanması, Boğaziçi Üniversitesi eski rektörü Prof. Dr. Üstün Ergüder'in eylemlerle ilgili olarak İçişleri Bakanı tarafından hedef gösterilmesi ve Prof. Dr. Ergüder'e destek veren eski 38 rektör ve YÖK üyesine yönelik olarak yapılan açıklamalar siyasilerin değersizleştirici ve suçlayıcı tutumları olarak öne çıktı.²⁸ Boğaziçi protestoları ve akademisyenlere yönelik hasmane yaklaşım uluslararası bilim topluluğunda da eleştiri konusu yapıldı. Siyasi makamlara tutum değişikliği için çağrıda bulunuldu.²⁹ Bu çerçevede, Bilim Akademisi bilim insanlarına hoyratça davranılmasını kınayarak eleştirel ve uyarıcı oldu. Akademi, 8 Şubat 2021 tarihli açıklamasında Prof. Dr. Ayşe Buğra'yı hedef alan sözlere ilişkin olarak aşağıdaki görüşleri paylaşmıştı:

²⁷ “Küçük çaplı bir hukuk mücadelesi”, <https://miracyazici.blogspot.com/2019/03/kucuk-capl-bir-hukuk-mucadelesi-ve-sonuc.html>; “Türkiye’de her dört akademisyenden üçü mobbinge maruz kalıyor: 'Her şeyi asistanlar yapsın istiyorlar’”, <https://tr.sputniknews.com/20210331/turkiyede-her-dort-akademisyenden-ucumobbinge-maruz-kaliyor-1044156657.html>.

²⁸ “Üstün Ergüder her kesimden halkımız için önemlidir”, <https://m.bianet.org/bianet/egitim/239732-ustun-erguder-her-kesimden-halkimiz-icin-onemlidir>; “Erdoğan, Prof. Ayşe Buğra'yı hedef aldı: Provokatörlerin içinde”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/erdogan-prof-ayse-bugrayi-hedef-aldi-provokatorlerin-icinde-haber-1512457>; “MHP Genel Başkanı Bahçeli: Teröre bir kez olsun tepki gösterdiniz mi?”, <https://www.yenisafak.com/gundem/mhp-genel-baskani-bahceli-terore-bir-kez-olsun-tepki-gosterdiniz-mi-3601728>; “Boğaziçi'nin eski rektörü Prof. Dr. Üstün Ergüder'e 1460 kişilik destek”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bogazicinin-eski-rektoru-prof-dr-ustun-ergudere-1460-kisilik-destek-1815781>.

²⁹ Örnek olarak bkz. “Signature campaign in support of Turkish academics”, The Norwegian Academy of Sciences and Letters, <https://dnva.no/detskjer/2021/03/signature-campaign-support-turkish-academics>; “Turkey: Institutional Autonomy Under Threat”, Scholars at Risk, <https://www.scholarsatrisk.org/2021/01/turkey-institutional-autonomy-under-threat/>.

“Bilim Akademisi üyesi Sayın Prof. Dr. Ayşe Buğra dünya bilim camiasında son derece saygın yeri olan, Türkiye'nin iftihar etmesi gereken bir akademisyendir. Sayın Cumhurbaşkanı'nın kendisini anarak Boğaziçi Üniversitesi'ndeki öğrenci gösterileriyle ilgili herhangi bir rol atfetmesi bizi ziyadesi ile üzmüştür. Ayrıca bazı yayın organlarında akademisyenlerin hakaret ve iftiralarla hedef gösterilmesi akademik özgürlüklerden önce bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Anayasa ve kanunlarla tanımlanan kişilik haklarının ihlalidir.

Bilim insanlarına bu kadar hoyratça davranılması, her bir karşıt fikrin provokasyon, her itirazın vatana ihanet addedilmesi memleketimize büyük zarar vermektedir. Türkiye'yi ileriye götürecektir olan bilime, bilim insanlarına ve kurumlarına müdahale ve baskı uygulamak değil hak ettikleri saygıyı göstermektir.”

Kamu makamlarının tutumları bakımından, Türk-Alman Üniversitesi'nin Prof. Dr. Mehmet Murat Erdoğan hakkında soruşturma başlatması kamu oyunun gündemini etkiledi. Soruşturmanın dayanağı, Prof. Dr. Erdoğan'ın, Twitter hesabından aşağıdaki görüşlerini paylaşmasıydı³⁰:

"Politikalar değişebilir tabii ki ama "kiralık fikirliler" artık Sisi'ye "darbeci" değil, "güçlü, saygın lider", S.A. (Suudi Arabistan) Kralı'na "katil" değil "dost" deme; ölümüne savunduklarını, ölümüne yalanlama modundalar! Bu pişkin sefillerin memlekete de hizmet ettiklerine de hayrı olabilir mi?"

Türk-Alman Üniversitesi, aktarılan Tweet karşısında bir kamuoyu açıklaması yaparak durumu “hükümete hakaret” olarak yorumladı ve “şahıs” olarak zikrettiği kendi öğretim üyesini kınadı. Kamuoyu açıklamasında, Üniversite şu açıklamayı yapmıştı: *“Fikir hürriyeti başkasına, özellikle de hükümete ve onun mensuplarına hakaret etme yetkisi vermez. Fikir hürriyetini bu kapsamda değerlendirdiği anlaşılan şahsa karşı gerekli hukuki süreç başlatılmıştır”*. Soruşturma açılmasının ardından, Prof. Dr. Erdoğan'ın ek bir açıklamayla özür dileyerek, Tweet'in muhatabının devlet yetkilileri olmadığını açıkladığı görüldü:

"Doğrudan ülkedeki makul tartışma ortamını engelleyen trolleri eleştiren tweet paylaşımının hiçbir siyasetçiyi ve dolayısıyla Cumhurbaşkanımızı, hükümeti hedef almadığı halde bir anda çarpıtılarak iftiraya ve linçe dönüştürüldü. Yani eleştirdiklerim, görevlerini yapıp konuyu çarpıttı ve bu sefer de beni hedef yaptı (...)"

"(M)esajımın muhatabının siyasetçiler de devlet de olmadığı, özel bir gözlikle bakmayan herkes tarafından görülür. Üslubumdan dolayı incittiklerim varsa özür dilerim. Kötü niyetlileri kendileri ile baş başa bırakıyorum.”³¹

³⁰ “Türk-Alman Üniversitesi, iktidarı eleştiren Prof. Dr. Mehmet Murat Erdoğan hakkında hukuki süreç başlattı”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turk-alman-universitesi-iktidari-elestiren-prof-dr-mehmet-erdogan-hakkinda-hukuki-surec-baslatti-1834348>

³¹ Türk Alman Üniversitesi'nden Prof. Dr. Murat Erdoğan'a soruşturma, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-%C3%BCniversitesinden-prof-dr-murat-erdo%C4%9Fana-soru%C5%9Fturma/a-57470786>.

Trol linç konusunda, hekim bilim insanları hedef haline geldiler. COVID-19 ve aşya ilişkin açıklamalarından ötürü Prof. Dr. Mehmet Ceyhan (Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi) hakkında sosyal medyada tutuklama kampanyasının başlatılması, bilim karşıtı söylemlerin yansması olarak görülebilir. Prof. Dr. Ceyhan'ın COVID-19 salgınının risklerine dikkat çeken ve aşının önemini vurgulayan kamusal açıklamaları, Kasım 2020'de halkı paniğe ve korkuya sevk ettiği gerekçesiyle Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'ne (CİMER) şikayet edilmişti. Benzer biçimde, halk sağlığı uzmanlarından Prof. Dr. Kayıhan Pala (Bursa Uludağ Üniversitesi) hakkında da halkı paniğe yönlendirdiği iddiasıyla suç duyurusunda bulunulmuştu.³² Mayıs 2021 ise bu kez #MehmetCeyhanTutuklansın etiketiyle bir sosyal medya kampanyası başlatıldı ve hakkında suç duyurusunda bulunuldu. Türk Tabipleri Birliği (TTB), Prof. Dr. Ceyhan'a destek verdi. "Tehditlere boyun eğmeyerek bilimi kılavuz almaya devam edeceğiz" açıklamasıyla ve #MehmetCeyhanYalnızDegildir etiketiyle bilim/bilim insanı yanlısı kampanyanın öncüsü oldu.

Eylül 2021'de, aşı karşıtı miting öncesi, COVID-19 ve aşı konusunda kamuoyunu bilgilendirici açıklamalarıyla öne çıkan Prof. Dr. Esin Davutoğlu Şenol (Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi) sosyal medyada trol linçine tabi tutuldu. Prof. Dr. Davutoğlu Şenol'un cinsiyetçi aşağılanmaya maruz tutulduğu sosyal medya saldırısına karşı Türk Klinik Mikrobiyoloji ve İnfeksiyon Hastalıkları Derneği (KLİMİK) bir açıklama yayınladı. Açıklamada şu görüşlere yer verildi:

"Sadece bilimi referans alarak topluma karşı sorumluluk duygusuyla mesleğini en iyi şekilde yapan, derneğimiz bağışıklama çalışma grubu kurucusu ve başkanı değerli arkadaşımıza yapılan çirkin saldırıları kabul edilemez buluyor ve esefle kınıyoruz".³³

Prof. Dr. Ceyhan ve Prof. Dr. Davutoğlu Şenol vakalarında, bilim karşıtı gruplar yıldırma ve sindirme stratejilerini uygularken, kamu makamları, bilim insanlarına yönelik bu saldırılar karşısında etkin bir politik mesaj vermekten kaçındılar. Her iki öğretim üyesine yönelik destek ve savunuculuk ise sivil toplum ve meslek örgütleriyle sınırlı kaldı. Kamu yararına dönük ve bilgilendirici açıklamalarıyla toplumsal işlev üstlenen bilim insanlarının sindirilmesine ve yıldırılmasına karşı etkin bir kamusal politikanın yokluğu kaygı vericidir.

Bursa Teknik Üniversitesi'ndeki intihal iddialarını ortaya atan Ticaret ve Lojistik Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Salih Kalaycı'nın alanıyla ilişkisiz Orman Fakültesi'nde görevlendirilmesine ilişkin haberler ise üniversite içi uygulamalarla sindirme ve yıldırma kaygısını doğurmaktadır. Basındaki haberler, Bursa Teknik Üniversitesi'nde aralarında dekan ve bölüm başkanının da bulunduğu kimi araştırmacıların tezlerinin, intihal ve diğer etik dışı yöntemlerle hazırladıkları yönündedir.³⁴ Durumu açığa çıkardığı sanılan, Doç. Dr. Salih

³² "Hedef gösterilen bilim insanları: Örgütlü cehaletle karşı karşıyayız", <https://artigercek.com/haberler/bilim-insnlari-orgutlu-cehaletle-karsi-karsiyayiz>.

³³ "Kıyafeti nedeniyle gericilerin hedefi olan Esin Davutoğlu Şenol: Ağır psikolojik şiddet", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kiyafeti-nedeniyle-gericilerin-hedefi-olan-esin-davutoglu-senol-agir-psikolojik-siddet-1868890>.

³⁴ "Bursa Teknik Üniversitesi'nde akademisyenlere iftira ve mobbing uygulanarak sürüldü", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bursa-teknik-universitesinde-akademisyenlere-iftira-ve-mobbing->

Kalaycı'nın “agresif tutum ve davranışları” olduğu ileri sürülmüştür. Bu gerekçe ile Doç. Dr. Kalaycı'nın, Orman Fakültesi'nde geçici görevlendirildiği aktarılmaktadır. Bilim etiğine ilişkin ihlallerin bildirilmesi, raporlanması, takibi vb. süreçler bu konudaki ifade özgürlüğü güvencelerinin genişletilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu örnekte, intihal iddialarına yönelik etkin soruşturma sürecinin başlayıp başlamadığı konusunda ise detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

4. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

a. Toplumsal cinsiyet eşitliği dersine ilişkin soruşturma

Toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından ders içeriğine ilişkin soruşturma ve öğretim üyeleri tarafından işlenen cinsel taciz ya da saldırı fiillerine ilişkin başvurular öne çıktı. Ders içeriğine ilişkin soruşturma sorunu, Sağlık Bilimleri Üniversitesi ebelik müfredatında seçmeli olarak sunulan toplumsal cinsiyet eşitliği dersini ilgilendirmektedir (Mart 2021).³⁵ Soruşturma sonucu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Soruşturma, toplumsal cinsiyet eşitliği dersinin “fıtratı temelden reddettiği” ve “eşcinselliği savunan sapkınların temel argümanı” olduğu yönünde basında çıkan eleştirilerin ardından açılmıştır.³⁶

Soruşturmanın, akademik temelli olmadığı, “örf, adet, kadim gelenek” ve “dini ve milli değerler” gibi gerekçelere dayandırıldığı görülmektedir. Bu yönüyle soruşturma gerekçeleri, benzeri Boğaziçi Üniversitesi eylemleri sırasında da gözlemlenen toplumsal cinsiyet karşıtlığının başka bir örneğidir. Sağlık Bilimleri Üniversitesi tarafından konu hakkında yapılan açıklamayı, soruşturma gerekçesinin daha iyi anlaşılması için aktarıyoruz:

“Sağlık Bilimleri Üniversitesi olarak aile yapımızı, toplumsal değerlerimizi hedef alan, örf, adet ve kadim geleneklerimize, dini ve milli değerlerimize zarar veren hiçbir ders içeriğini kabul etmemiz, izin vermemiz, hoş görmemiz veya onaylamamız asla mümkün değildir. Müfredat dışında olduğu düşünülen konuşma ve anlatımlar hakkında ilgili fakülte Dekanlığımız tarafından gerekli inceleme ve soruşturma başlatılmıştır. Ders bahanesiyle de olsa milli ve mukaddes değerlerimizin tartışma konusu yapılmasını asla tasvip etmiyoruz. Gençlerimizi milli duygularla yetiştirmeyi ilke edinen üniversitemizin aynı hassasiyetleri taşıdığı ve çalışmalarını bu doğrultuda yürütmekte olduğunun bilinmesini arzu etmekteyiz.”³⁷

[uygulanarak-suruldu-1851295](https://www.halkinhabercisi.com/bursa-teknik-universitesinde-akademisyenlere-surgun-iddiasi); “Bursa Teknik Üniversitesi'nde akademisyenlere sürgün' iddiası!”, <https://www.halkinhabercisi.com/bursa-teknik-universitesinde-akademisyenlere-surgun-iddiasi>.

³⁵ “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği dersi hedefte: Saadet'in yayın organı istedi, üniversite soruşturma başlattı”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/toplumsal-cinsiyet-esitligi-dersi-hedefte-saadetin-yayin-organi-istedi-universite-sorusturma-baslatti-1823799>.

³⁶ Onur Şehmus Şahin, “Üniversitede fıtratı temelden reddeden ders”, <https://www.milligazete.com.tr/haber/6814443/universitede-fitrati-temelden-reddeden-ders>; “Milli Gazete'nin hedef gösterdiği 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği' dersine soruşturma”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/milli-gazetenin-hedef-gosterdigi-toplumsal-cinsiyet-esitligi-dersine-sorusturma-haber-1517470>.

³⁷ “Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği' dersi içeriğiyle ilgili inceleme ve soruşturma başlattı”, <https://t24.com.tr/haber/saglik-bilimleri-universitesi-toplumsal-cinsiyet-esitligi-dersi-icerigiyle-ilgili-inceleme-ve-sorusturma-baslatti.941776>.

Aynı dönemde (Nisan 2021), Boğaziçi Üniversitesi Cinsel Tacizi Önleme Komisyonu'nun (CİTÖK) faaliyetlerinin fiilen imkânsız hale getirildiği de dikkat çekmektedir. Komisyon'un başvuru sürecini yöneten tek sorumlusu Cemre Baytok'un ücretsiz izne çıkarılmasıyla CİTÖK etkisizleşmiş ve bu durum tepkilere neden olmuştu. Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Üniversiteler Arası İletişim Ağının konuya ilişkin yaptığı açıklamada “durumun akademik kurumları bağlayan uluslararası kriterler çerçevesinde” endişe verici olduğu vurgulanmıştır.³⁸

b. Cinsel taciz ve cinsel saldırı vakaları

2020-2021 döneminde akademide farklı cinsel taciz ve cinsel saldırı vakaları yine öne çıktı (örneğin; Ege Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'ndeki vakalar).³⁹ Bu örneklerde, hem cinsel tacizin hem de cinsel saldırının bulunduğu ve bazı başka suçların (şantaj, hakaret vs.) hiyerarşik güç kullanımı ve sömürüye eşlik ettiği olay anlatıları görülmektedir.⁴⁰ Basında yer alan haberlerde, Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk istismarı suçundan tutuklandığı bildirilen bir öğretim üyesinin Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji bölüm başkanı olarak atandığı, ancak gelen tepkiler üzerine istifa ettiği bilgisine de rastlanmıştır.⁴¹ Eski YÖK Başkanı Yekta Saraç'ın yaptığı açıklamaya göre, 2014'-2021 aralığında 60 öğretim elemanı hakkında kadınlara yönelik cinsel taciz ve saldırı eylemleri nedeniyle üniversitelerden ihraç talebi gelmiş ve YÖK bu talepleri onaylamıştır.⁴²

Ege Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi'nde öğrenim gören 10 kız öğrencinin Prof. Dr. Z.E.B. hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunması bu vakalar içinde öne çıkan ve üniversitenin faili gözeten tutumunu somutlaştıran örneklerden biriydi. Konuya ilişkin üniversite komisyonunun hazırladığı rapor, öğretim üyesinin sözlü ve fiziksel eylemlerini “iltifat, makul hareket, herkesin önünde yapmış olma, esprili dille yapılma” gibi gerekçelerle mazur gören bir tutum takınmıştı. Açık fiziksel temas içeren cinsel nitelikli davranışa ve bu konuda açık tanık ifadesine ve benzer olgulara rağmen, “ikinci bir tanığın yokluğu”na dayanılarak öğretim üyesi aklanmaktadır. Bu tür gerekçelendirmeler, cinsel taciz ve saldırı vakalarında “fail kollayıcılık” olarak tanımlanan cinsiyetçi tutuma karşılık gelmektedir. Komisyon üyesi bir profesörün ise eylemlerin Ceza Kanunu'na göre cinsel nitelikli suç ve hakaret suçlarını oluşturduğu kanısıyla çoğunluk görüşüne katılmadığı vurgulanmalıdır.⁴³ Karşı oy kullanan profesör, “isimleri geçtiği

³⁸ Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Üniversiteler Arası İletişim Ağının Boğaziçi Üniversitesi'nde yaşananlara dair açıklaması, <https://genderstudies.tedu.edu.tr/en/node/151725>.

³⁹ “Üniversitede ‘taciz’ iddiası! 10 öğrenci şikayet etti”, <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/universitede-taciz-iddiasi-10-ogrenci-sikayet-etti-6174652/>; “Ege Üniversitesi'nde taciz iddiaları: Komisyon tacizciyi böyle akladı”, <https://www.ntv.com.tr/egitim/ege-universitesinde-taciz-iddialari-komisyon-tacizciyi-boyle-akladi.2mF18vVQxU6cFDOFYaLW-Q>; diğer bir örnek için bkz. İstanbul Üniversitesi'nde arkeoloji profesörüne taciz suçlaması, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/07/17/istanbul-universitesinde-arkeoloji-profesorne-taciz-suclaması>; öğretim üyesinin akademi dışı benzer eylemleri hakkında bkz. Profesöre tacizden soruşturma, şantajdan dava, <https://t24.com.tr/haber/profesore-tacizden-sorusturma-santajdan-dava,959448>.

⁴⁰ “Üniversitede şantaj ve taciz!”, <https://www.haberturk.com/son-dakika-universitede-santaj-ve-taciz-2796845>.

⁴¹ “ABD’de çocuk istismarından tutuklandı, Türkiye’de bölüm başkanı oldu!”, <https://www.birgun.net/haber/abd-de-cocuk-istismarindan-tutuklandi-turkiye-de-bolum-baskani-oldu-330551>

⁴² “YÖK Başkanı Saraç: 60 öğretim elemanı, kadına tacizden ihraç edildi”, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/yok-baskani-sarac-60-ogretim-elemanı-kadına-tacizden-ihrac-edildi-6522320>.

⁴³ Ege Üniversitesi'ndeki taciz iddialarıyla ilgili rapor: 'Taciz değil iltifat, makul hareket, herkesin önünde yapmış', <https://tr.sputniknews.com/20201220/ege-universitesindeki-taciz-iddialariyla-ilgili-rapor-taciz-degil-iltifat-makul-hareket-herkesin-1043435502.html>.

halde tanık olarak komisyona çağrılmayan kişilerin varlığına” da dikkat çekmektedir. Bu somut örnek, cinsel taciz ve saldırıya ilişkin vakaların etkili bir soruşturmaya tabi tutulmadığını ve üniversite içi patriarkal güç ilişkilerinin failleri kolladığını göstermektedir.

2020 yılında #ErilAkademiyeDurDe etiketiyle yürütülen kampanyada ise akademide cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadın düşmanlığı, cinsel taciz, cinsel saldırı ve LGBTİ-Q birey ve gruplara yönelik dışlamalar geniş yer buldu.⁴⁴ Bu kampanyada, proje ve burs başvuruları ile çalışma yaşamında özellikle kıdemli erkek öğretim üyeleri ile ilişkilerde genç kadın akademisyenlerin karşılaştığı cinsiyetçi önyargılara dayalı çeşitli ayrımcılık ve dışlama türleri ile eril şiddet öne çıktı. Şubat 2021’de düzenlenen XVII. Cinsel Taciz ve Saldırıya (CTS) Karşı Üniversitelerarası İletişim Ağı Çalıştay’ında cinsiyetçi tutumlar, cinsel taciz ve cinsel saldırıyı konu alan #ErilAkademiyeDurDe ve benzeri ifşa kampanyaları ayrıca tartışıldı. Çalıştay Raporunda, “hukukçuların da desteğiyle, güçlendirici bir dil kullanarak, herhangi bir hedef göstermeden hem CTS ağında hem de Üniversitelerin Kadın Merkezlerinde paylaşılmak üzere, ifşalara ilişkin bilgilendirici bir metnin oluşturulması” karara bağlandı.⁴⁵

c. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planları

Avrupa Birliği Ufuk Avrupa programı kapsamındaki proje ve hibelere başvuru koşulu olarak üniversitelerin “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Planı” (“Gender Equality Plan”) yapması 2022 yılından itibaren zorunlu hale geliyor. Bu çerçevede, cinsiyetçiliğin tasfiyesiyle içerici, özgür ve eşit bilim ortamıyla yenilikçi ve özgün bilim üretimi arasındaki bağ Avrupa bilim politikaları bakımından kesin biçimde kuruluyor. Türkiye üniversitelerinin araştırma konsorsiyumları ve programları bakımından, araştırma alanı ne olursa olsun “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Planı” yapma ya da var olanları güncelleyip etkili hale getirme zorunluluğu akademik cinsiyetçilikle mücadeleye katkı sunabilir.

E. Sonuç

Ülkemizin uzun vadeli refahı ve kalkınması, Türkiye Üniversitelerinde önde gelen araştırmaların sürdürülmesine bağlıdır. Tüm dünyada çığır açıcı araştırmaların ve Nobel ödüllü bilim insanlarının gelenek oluşturan kurumlar içinden çıkmakta olduğu bilinmektedir. Bu durum, o kurumlarda gelenek halini almış araştırma ortamının parlak beyinleri çekmesi ve önlerindeki engelleri kaldırarak enerjilerini keşiflerine verecek ortamı sağlamalarıyla ilintilidir. Kesintiye uğrayan akademik ortamlarda bulunan akademisyenler ise hep başka araştırma bulgularını yakalamak durumunda kalma, takip eden konumunda bulunma durumuna düşüklerinden, bu kurumlar ülkelerindeki insan potansiyelini randımanlı olarak değerlendirecek çarkları döndürememektedir.

⁴⁴ Burcu Karakaş, “Eril akademi tartışması: Ben buraya tırnaklarımla kazıyarak geldim”, <https://www.dw.com/tr/eril-akademi-tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1-ben-buraya-t%C4%B1rnaklar%C4%B1mla-kaz%C4%B1yarak-geldim/a-53971693>.

⁴⁵ XVII. Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Üniversitelerarası İletişim Ağı Çalıştay Raporu, <http://cts.ankara.edu.tr/2021/07/14/xvii-cinsel-taciz-ve-saldiriya-karsi-universitelerarası-iletisim-agi-calistay-raporu/>

Bu raporda örneklenen ve Akademik özgürlükleri göz ardı eden yönetişim biçimlerinin, 2020-2021 döneminde de artan biçimde ülkemizdeki nitelikli ve özellikle genç araştırmacılar da beyin gücünü teşvik ettiği, gençleri ülkemize dönmekten caydırdığı, araştırma programlarını dünyanın başka ileri gelen ülkelerinde sürdürme kararı almaya sevkettiği gözlemlenmektedir. Pandemi koşullarında akademik işe alımların tüm dünyada çok düşük seviyelerde seyretmesine karşın bu durum 2020-2021'de artarak devam etmiştir.

İkinci ve belki de daha vahim olan durum, raporda örneklenen ve akademi ile ilintili bürokrasinin ortaya koyduğu liyakati ve yetkinliği dışlayan, sindirici ya da cinsiyetçi anlayış ve yönetişim biçimlerinin Türkiye niversitelerindeki yönetici kadrolarının davranış kodlarına da yansıdağının gözlemlenmesidir. Söz konusu müdahale ve uygulamalar, niversitelerimizde zgr, özerk, katılımcı, eşitlikçi ve akılcı kurumsal ortamın ortadan kalkmasına neden olmaktadır, bu durum, olumsuz davranışların direkt muhatabı olmayanlar dahil, devlet/vakıf farkı olmaksızın tüm niversitelerimizdeki ğretim yeleri ve öğrenciler tarafından hissedilir hal almıştır. Ülkemizin iyi yetişmiş insan gücünün enerjisini, araştırmaları ve eğitimleri yerine iletişim kanalları amaya yneltmelerine neden olmaktadır.

Bu iki tespitin, Türkiye'nin dünyada rekabetçi araştırma ortamlarına girmesinin nn tıkadığı ve ülkemizin uzun vadeli çıkarlarına hizmet etmediğinin altı çizilmelidir.

Kamuoyunun bilgisine saygıyla sunulur,

Bilim Akademisi Yönetim Kurulu

25 Ekim 2021